

3.3. Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΣΕ ΕΝΑ ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΚΟΣΜΟ

Προκλήσεις και δυσκολίες σε θέματα συμβίωσης και αποδοχής ανάμεσα σε ανθρώπους με διαφορετικές θρησκευτικές και αξιακές αναφορές

Ας παρατηρήσουμε τις παρακάτω εικόνες και ο καθένας/η καθεμία από εμάς ας απαντήσει στα ερωτήματα: «Τι βλέπουμε, Τι σκεφτόμαστε γι' αυτό που βλέπουμε; Τι αναρωτιόμαστε γι' αυτό που βλέπουμε;». Στη συνέχεια μοιραστείτε με τον διπλανό/τη διπλανή σας τις απαντήσεις και καταλήξτε σε κοινές. Κατόπιν κάθε δυάδα θα μοιραστεί τα αποτελέσματα της συνεργασίας της με μια άλλη και η τετραμελής πια ομάδα θα καταλήξει σε κοινές απαντήσεις. Τα αποτελέσματα των ομάδων θα ανακοινωθούν στην ολομέλεια και καλούμαστε να αποσαφηνίσουμε διαστάσεις και δυσκολίες της συνύπαρξης.

Αριστερά: Άποψη Κομοτηνής. Διακρίνεται το καμπαναριό και ο μιναρές.
Δεξιά: Χάλκινο μετάλλιο στο ομαδικό της ξιφασκίας από την ομάδα των ΗΠΑ, στους Ολυμπιακούς του 2016.

Η οικουμενική μαρτυρία της χριστιανικής διδασκαλίας με βάση τις χριστιανικές αρχές της αποδοχής και του σεβασμού της προσωπικής ετερότητας, της ανοικτότητας, της ελευθερίας, της αγάπης. Η διαλεκτική και κριτική στάση της χριστιανικής θεολογίας απέναντι στην πολιτιστική και θρησκευτική ποικιλομορφία του σύγχρονου κόσμου

Σε ομάδες ας παρατηρήσουμε τις παρακάτω εικόνες και, αφού διαβάσουμε το γραπτό απόσπασμα από την Καινή Διαθήκη που ακολουθεί, ας συγκρίνουμε τους τρόπους που εικονίζονται όσα περιγράφονται και ας απαντήσουμε στο ερώτημα: «Ποια η σχέση της πολυπολιτισμικότητας με την γενέθλια ημέρα της Εκκλησίας;».

Οι εικόνες της Πεντηκοστής κατά σειρά:

1. Θεοφάνης ο Κρής, 1546 μ.Χ., Μονή Σταυρονικήτα, Άγιον Όρος.
2. Μινιατούρα χειρογράφου από λειτουργικό βιβλίο (missal) του 14ου αι.
3. Έργο του Μάρκου Καμπάνη (σύγχρονη).
4. Σύγχρονο βιτρό σε Ευαγγελική Εκκλησία.
5. Έργο του Εμίλ Νόλντε.
6. Έργο του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου.

7. Έργο του Λαζάρου Μπασιάνι, 1484-1490. Ταπισερί με μαλλί, μεταξύ και ασημοκλωστή.

8. Τρίπτυχο επιστύλιο τέμπλου, με παράσταση της Αναλήψεως, της Πεντηκοστής και της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Β΄ μισό 12ου αι., Μονή Αγ. Αικατερίνης του Σινά.

Κείμενο Καινής Διαθήκης: Πεντηκοστή, η γενέθλια ημέρα της Εκκλησίας

¹ Όταν έφτασε η ημέρα της Πεντηκοστής, ήταν όλοι μαζί συγκεντρωμένοι με ομοψυχία στο ίδιο μέρος. ² Ξαφνικά ήρθε από τον ουρανό μια βουή σαν να φυσούσε δυνατός άνεμος, και γέμισε όλο το σπίτι όπου έμεναν. ³ Επίσης τους παρουσιάστηκαν γλώσσες σαν φλόγες φωτιάς, που μοιράστηκαν και κάθισαν από μία στον καθένα απ' αυτούς. ⁴ Όλοι τότε πλημμύρισαν από Πνεύμα Άγιο και άρχισαν να μιλούν σε άλλες γλώσσες, ανάλογα με την ικανότητα που τους έδινε το Πνεύμα. ⁵ Στην Ιερουσαλήμ βρίσκονταν τότε ευσεβείς Ιουδαίοι από όλα τα μέρη του κόσμου. ⁶ Όταν ακούστηκε αυτή η βουή, συγκεντρώθηκε πλήθος απ' αυτούς και ήταν κατάπληκτοι, γιατί ο καθένας τους άκουγε τους αποστόλους να μιλάνε στη δική του γλώσσα. ⁷ Είχαν μείνει όλοι εκστατικοί και με απορία έλεγαν μεταξύ τους: «Μα αυτοί όλοι που μιλάνε δεν είναι Γαλιλαίοι; ⁸ Πώς, λοιπόν, εμείς τους ακούμε να μιλάνε στη δική μας μητρική γλώσσα; ⁹ Πάρθοι, Μήδοι και Ελαμίτες, κάτοικοι της Μεσοποταμίας, της Ιουδαίας και της Καππαδοκίας, του Πόντου και της Ασίας, ¹⁰ της Φρυγίας και της Παμφυλίας, της Αιγύπτου, και από τα μέρη της λιβυκής Κυρήνης, Ρωμαίοι που είναι εγκατεστημένοι εδώ, ¹¹ Κρητικοί και Άραβες, όλοι εμείς, είτε ιουδαϊκής καταγωγής είτε προσήλυτοι, τους ακούμε να μιλούν στις γλώσσες μας για τα θαυμαστά έργα του Θεού». ¹² Όλοι, λοιπόν, εκστατικοί κι απορημένοι έλεγαν ο ένας στον άλλο: «Τι να σημαίνει άραγε αυτό;». ¹³ Άλλοι πάλι χλεύαζαν και έλεγαν: «Ετούτοι πρέπει να 'ναι πολύ μεθυσμένοι». ¹⁴ Τότε σηκώθηκε ο Πέτρος μαζί με τους άλλους έντεκα αποστόλους και με δυνατή φωνή τούς είπε: «Ιουδαίοι κι όλοι εσείς που βρίσκεστε στην Ιερουσαλήμ! Θα σας εξηγήσω τι συμβαίνει, κι ακούστε καλά τα λόγια μου: ¹⁵ Αυτοί δεν είναι μεθυσμένοι, όπως εσείς νομίζετε· αφού η ώρα είναι ακόμη εννιά το πρωί. ¹⁶ Αυτό που βλέπετε είναι εκείνο που είπε ο Θεός μέσω του προφήτη Ιωήλ:

¹⁷ Αυτό θα συμβεί στις έσχατες ημέρες, λέει ο Θεός: Θα χαρίσω πλουσιοπάροχα το Πνεύμα μου σε κάθε άνθρωπο· έτσι, οι γιοι σας κι οι θυγατέρες σας θα κηρύξουν την αλήθεια· οι νέοι σας θα δουν οράματα κι οι γέροντές σας θα ονειρευτούν όνειρα θεϊκά.

¹⁸ Και σ' αυτούς που μου ανήκουν, άντρες και γυναίκες, θα χαρίσω, τις ημέρες εκείνες, πλουσιοπάροχα το Πνεύμα μου, κι αυτοί θα κηρύξουν την αλήθεια του Θεού. [...]

²² Ισραηλίτες, ακούστε αυτά που θα σας πω: Ποιος ήταν ο Ιησούς ο Ναζωραίος σάς το απέδειξε ο Θεός με τα θαύματα και τα καταπληκτικά έργα που έκανε μέσω αυτού ανάμεσά σας. Αυτά τα ξέρετε εσείς οι ίδιοι πολύ καλά. ²³ Κι όμως εσείς τον Ιησού τον θανατώσατε, βάζοντας ανθρώπους που δεν έχουν τον νόμο του Θεού να τον καρφώσουν στο σταυρό. Βέβαια, σας παραδόθηκε, γιατί έτσι είχε ορίσει ο Θεός, που το θέλησε και το γνώριζε. ²⁴ Ο Θεός όμως τον ανέστησε, ελευθερώνοντάς τον από τα δεσμά του θανάτου, γιατί ήταν αδύνατο να τον κρατήσει πια ο θάνατος. [...] ³² Αυτόν τον Ιησού τον ανέστησε ο Θεός, και για το γεγονός αυτό όλοι εμείς είμαστε μάρτυρες. ³³ Αφού, λοιπόν, ανέβηκε με τη δύναμη του Θεού στον ουρανό και έλαβε από τον Πατέρα το Άγιο Πνεύμα που του το είχε υποσχεθεί, το μοίρασε πλούσια σ' εμάς, αυτό που τις ενέργειές του εσείς τώρα βλέπετε και ακούτε [...].

³⁷ Όταν τ' άκουσαν αυτά, ένωσαν βαθιά συντριβή και είπαν στον Πέτρο και στους άλλους αποστόλους: «Τι να κάνουμε, αδερφοί;». ³⁸ Κι ο Πέτρος τούς απάντησε: «Να μετανοήσετε, και να βαφτιστεί ο καθένας σας στο όνομα του Ιησού Χριστού, για να συγχωρηθούν οι αμαρτίες σας, κι έτσι θα λάβετε τη δωρεά του Αγίου Πνεύματος. ³⁹ Αυτά που υποσχέθηκε ο Θεός είναι για σας και για τα παιδιά σας και για όλους που βρίσκονται μακριά, όσους θα προσκαλέσει ο Κύριος, ο Θεός μας». ⁴⁰ Και με πολλά άλλα λόγια ακόμα ο Πέτρος τούς θερμοπαρακαλούσε και τους παρότρυνε λέγοντας: «Σωθείτε από την καταστροφή, που έρχεται πάνω στη διεστραμμένη αυτή γενιά!». ⁴¹ Τότε όσοι δέχτηκαν με χαρά το λόγο του βαφτίστηκαν, και προστέθηκαν στην εκκλησία την ημέρα εκείνη περίπου τρεις χιλιάδες άνθρωποι.

Πράξεις των Αποστόλων 2, 1-41.

Αν έχουμε χρόνο, ας διαβάσουμε τα παρακάτω κείμενα και ας κρατήσουμε λέξεις και φράσεις που φανερώνουν τη μαρτυρία της χριστιανικής διδασκαλίας για την αποδοχή και τον σεβασμό της ετερότητας και την πολυπολιτισμική συνύπαρξη.

Πολυπολιτισμικότητα και πολυθρησκευτικότητα

Η πιθανότερη κατάσταση, στην οποία θα καταλήξει η πολυθρησκευτικότητα, εφόσον, με βάση τα παραπάνω, δεν φαίνεται ότι ποτέ η ενοποίηση του κόσμου θα μείνει μόνη της, χωρίς δηλαδή τους συνυπάρχοντες με αυτήν παράγοντες της διαφοροποίησης, είναι μάλλον εκείνη στην οποία κατέληξε και αλλού: όχι η ισοπεδωτική ομοιογενοποίηση, αλλά η ανεκτή συνύπαρξη των πολλών. Μέσα σε μια τέτοια κατάσταση, η δυνατότητα απόφασης μέσα από πολλές επιλογές, ο συναγωνισμός και η σύγκριση θα είναι φαινόμενα εξίσου παρόντα με εκείνα του αλληλοεπηρεασμού και της συνεχούς αναδιάταξης των θρησκειών.

Παπαλεξανδρόπουλος, Σ., Πολυπολιτισμικότητα και πολυθρησκευτικότητα. Στο *Φιλία και Κοινωνία: Τιμητικός Τόμος στον Καθ. Γρηγόριο Δ. Ζιάκα*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2008, σ. 438.

Η Ορθοδοξία στην εποχή της παγκοσμιοποίησης

Καίριο ζήτημα δημιουργεί η θρησκεία στην πορεία της παγκοσμιοποίησης... Η θρησκεία διαμόρφωσε και εξακολουθεί να διαμορφώνει, άμεσα ή έμμεσα, πολιτιστικές ταυτότητες. Το πρόβλημα σήμερα είναι αν ο ρόλος της θρησκείας στη διαμόρφωση των πολιτισμικών ταυτοτήτων μπορεί να συνεχιστεί, και με ποιον τρόπο, στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης. Η πείρα του παρελθόντος, κατά το οποίο η θρησκεία χρησιμοποιήθηκε για να διαιρέσει ή να καταπιέσει, αντί να ενώσει και ελευθερώσει τους ανθρώπους, οδηγεί στην τάση να αποχρωματιστεί όσο περισσότερο γίνεται ο πολιτισμός από τη θρησκεία. Αυτό είναι όχι μόνο ανεδαφικό, αλλά και επιζήμιο. Γιατί η θρησκεία από τη φύση της μπορεί να συντελέσει στην ανάπτυξη μιας υγιούς παγκοσμιοποίησης, απαλλαγμένης από τις στρεβλώσεις της παγκοσμιοποίησης. Ιδιαίτερα ισχύει αυτό για την Ορθοδοξία, η οποία με άξονα την έννοια του προσώπου μπορεί να δείξει προς μια παγκοσμιοποίηση που θα σέβεται τη διαφορά και την ετερότητα, που δεν φοβάται τον «άλλο», όσο διαφορετικός και αν είναι αυτός, ακόμα και στη θρησκεία του, αλλά θα τον αγκαλιάζει ως αδελφό. Μια τέτοια Ορθοδοξία, η οποία θα «αληθεύει εν αγάπη», κατά τη φράση του Παύλου, και όχι εν ζηλωτική μισαλλοδοξία, η οποία δεν θα ταυτίζει την υπόστασή της με μια εθνική ή κρατική οντότητα, αλλά θα διαποτίζει τον πολιτισμό με το πνεύμα της αγάπης και της ελευθερίας, είναι όχι μόνο ανεκτή, αλλά και άκρως αναγκαία στην εποχή της παγκοσμιοποίησης.[...]

Η Ορθοδοξία ανέκαθεν δημιούργησε πολιτισμό, αλλά αυτό το έκανε όχι ταυτιζόμενη με εφήμερες κοσμικές δυνάμεις αλλά προβάλλοντας αιώνιες πνευματικές αρχές και ενδιαφερόμενη για τη διείσδυση των αρχών αυτών στον πολιτισμό. Τέτοιες βασικές και θεμελιώδεις πνευματικές αρχές είναι η αγάπη, η ελευθερία, η ακεραιότητα και μοναδικότητα του κάθε ανθρωπίνου προσώπου, η ιερότητα και ο σεβασμός του σώματος και της φυσικής δημιουργίας του Θεού, και όλα όσα συναφή με αυτά εκφράζουν τον πολιτισμό ενός λαού. Ιδιαίτερα στις μέρες μας η Ορθόδοξη Εκκλησία έχει χρέος να πάρει θέση ως προς τους κινδύνους που εγκυμονεί η παγκοσμιοποίηση για το ανθρώπινο πρόσωπο, την αξιοπρέπεια και την ελευθερία του, αλλά και για το φυσικό περιβάλλον. [...]

Αν αυτό είναι αληθινό, τότε ίσως η παγκοσμιοποίηση να προσφέρει το πλαίσιο για δημιουργική συνάντηση των πολιτιστικών ταυτοτήτων, από την οποία δεν θα προκύψει ένας παγκόσμιος πολιτισμός, αλλά μια ώσμωση πολιτισμών, από την οποία θα ωφεληθούν ποιοτικά όλες οι πολιτιστικές ταυτότητες. Αυτό συνέβη πάντοτε στην ιστορία. Στην εποχή, λοιπόν, της παγκοσμιοποίησης θα ήταν λάθος κάθε περιχαράκωση των πολιτιστικών ταυτοτήτων ή αντιπαλότητα μεταξύ τους και ευλογία η συνύπαρξη και ώσμωσή τους. Από την ώσμωση αυτή καμιά πολιτισμική ταυτότητα, που έχει περιεχόμενο της την αλήθεια, δεν κινδυνεύει.

Ιωάννης Ζηζιούλας, Μητροπολίτης Περγάμου, «Πολιτιστικές ταυτότητες και παγκοσμιοποίηση», στο *Πολιτιστικές «ταυτότητες» & «παγκοσμιοποίηση»*, Κείμενα Συνεδρίου, Εταιρεία Παιδείας και Πολιτισμού «Εντελέχεια» - Εκπαιδευτήρια Γείτονα & Κωστέα - Γείτονα, Αθήνα, 2003, σσ. 25-33.

Η ειρηνική συνύπαρξη των ανθρώπων και η αποδοχή της θρησκευτικής διαφορετικότητας.

Ιεραποστολή και προσηλυτισμός

Ας παρακολουθήσουμε απόσπασμα από ντοκιμαντέρ που παρουσιάζει ιεραποστολικές προσπάθειες (π.χ. «Αληθινά σενάρια», ΕΤ3: π. Θεμιστοκλής Αδαμόπουλος στη Σιέρα Λεόνε, ή Μητρ. Καμερούν κ.ά.), ή απόσπασμα ταινίας (π.χ. «The Mission» ή «Ενώπιον Θεών και ανθρώπων»), ή βιογραφίες ιεραποστόλων (π.χ. π. Κοσμάς Γρηγοριάτης, π. Χρυσόστομος Παπασαραντόπουλος κ.ά.), ή ανάλογο φωτογραφικό υλικό, και ας απαντήσουμε στο ερώτημα:

Ποια η σχέση ή μη της ιεραποστολής με τον προσηλυτισμό και τη δυνατότητα ειρηνικής συνύπαρξης πολιτισμών, θρησκευτικών κοινοτήτων και αξιών;

Η διαπολιτισμικότητα ως πρόκληση

Ας αναρτήσουμε έναν παγκόσμιο χάρτη και, αφού διαβάσουμε σε δυάδες ή ομάδες τα παρακάτω κείμενα, ας συγκρίνουμε τις απόψεις των συγγραφέων και ας συζητήσουμε στην ολομέλεια τα αποτελέσματά μας. Στο τέλος, με βάση όσα μάθαμε, ο καθένας και η καθεμία από εμάς ας καταγράψει σε ένα χαρτί μία λέξη ή μία σύντομη φράση για την διαπολιτισμικότητα στο πλαίσιο της συνύπαρξης των πολιτισμών. Ας κολλήσουμε επάνω στον χάρτη αυτά που έχουμε γράψει, για να τα διαβάσουμε όλοι και όλες.

Ιεραποστολή και προσηλυτισμός

Για τον ισχυρισμό ότι η ιεραποστολή βιάζει τις συνειδήσεις, πρέπει να παρατηρηθεί ότι ο βιασμός αυτός δεν μπορεί να ισχύει όταν υπάρχει ελευθερία. Και στο χριστιανικό κήρυγμα υπάρχει ελευθερία, γιατί ρητά και πάγια απαιτείται η οικειοθελής πρόσληψή του από μέρους των ακροατών, άσχετα αν σε ορισμένες περιπτώσεις ένας κακώς εννοούμενος ζήλος οδήγησε τους κήρυκες να μη συμμορφώνονται με την πάγια ιεραποστολική τακτική της διάδοσης της χριστιανικής πίστης με πνεύμα ελευθερίας.

Οι δόκιμοι ιεραπόστολοι κάθε εποχής συμμορφώθηκαν απόλυτα και στο σημείο αυτό με το πνεύμα της πίστης που κήρυτταν. Χαρακτηριστικά είναι τα λεγόμενα για την τακτική ενός από τους τελευταίους μεγάλους ιεραποστόλους, του Ρώσου φωτιστή της Ιαπωνίας Αγ. Νικολάου Κασάτκιν:

«Ο τρόπος που ευαγγελιζόταν ήταν το κήρυγμα στην οικογένεια. Απέφευγε τις θορυβώδεις εκδηλώσεις και τις διαλέξεις. Το κήρυγμα ήταν θετικό (όχι απολογητικό): “Είμαι Χριστιανός, πίστεψε αν θέλεις”, δίχως πολεμική, χωρίς καμιά κριτική των άλλων ομολογιών, χωρίς ακόμη επίθεση εναντίον του Βουδισμού και του Σιντοϊσμού. Ο Χριστιανισμός από μόνος του, πλήρης από αλήθεια, δεν κερδίζει τις ψυχές παρά μόνο με την ειρήνη.

Βουλγαράκης, Η., *Ιεραποστολή: Μεθόριος Χριστιανισμού και Ελληνισμού*, Μαΐστρος, Αθήνα, 2007, σσ. 24-25.

Τη συνύπαρξη των ανθρώπων τη θέλει ο Θεός

Η ισόρροπη θεολογία του Χρυσοστόμου, που είναι κατεξοχήν φιλόανθρωπη και αποφεύγει συστηματικά κάθε στοιχείο ελιτισμού, έπαρσης και αποκλειστικότητας, ενώ καταπολεμά συνεχώς και με ιδιαίτερη έμφαση τις περί καθαρότητας γνωστικίζουσες απόψεις, είναι φυσικό να διακρίνεται από μια καταρχήν κατάφαση προς τον κόσμο και τους ανθρώπους, οι οποίοι είναι δημιούργημα του Θεού. Στην περίπτωση της συναναστροφής χριστιανών και εθνικών, η οποία αποτελεί ένα υπαρκτό γεγονός, ένα δεδομένο αδιαμφισβήτητο, διακρίνει την πρόβλεψη και το θέλημα του ίδιου του Θεού. [...] Η συνύπαρξη οπαδών διαφορετικών θρησκειών δημιουργεί τις προϋποθέσεις για τη μεταξύ τους αλληλεπίδραση, και επομένως διευρύνει τις δυνατότητες για ιεραποστολικές επιτυχίες των χριστιανών. Στο

πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η αντίληψη του Χρυσοστόμου που αφορά τη θεωρία της ιεραποστολικής μεθόδου: Η φιλική σχέση με τους εθνικούς δεν δημιουργεί απλά και μόνο τις προϋποθέσεις, αλλά συνιστά συνάμα και το πειστικότερο ιεραποστολικό επιχείρημα. Οι διχόνοιες και η έλλειψη αγάπης λειτουργούν απωθητικά: «Οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν τὸ σκανδαλίζον Ἕλληνας, ἢ τὸ μὴ ἀγάπην εἶναι».

(Παράθεμα από τις ομιλίες του Χρυσοστόμου στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο, *OB*, δ' PG 59, 394[B]).

Βουλγαράκη-Πισίνα, Ε., Η. Προσέγγιση των Εθνικών κατά τον Άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο, Μαΐστρος <Σειρά: Σπουδή των Πατέρων, 1 | Παράλληλη Σειρά: Ιεραποστολικές Σπουδές, 2>, Αθήνα, 2016, σσ. 272-273.

Συνύπαρξη: ένα στοίχημα

Πώς θα μπορέσουν να συνυπάρξουν αρμονικά στις σύγχρονες κοινωνίες άνθρωποι που προέρχονται από διαφορετικούς πολιτισμούς και έχουν διαφορετικές θρησκείες; Μόνο αν όλοι (ντόπιοι και ξένοι) αποδεχτούν τη σπουδαιότητα της ανθρώπινης ελευθερίας, τον σεβασμό προς τον άλλον, την ιερότητα της ζωής. Είναι, δηλαδή, σημαντικό, καθέννας να γίνεται αποδεκτός με την ιδιαίτερη ταυτότητά του, και ταυτόχρονα ο ίδιος να αποδέχεται τους άλλους με τις ιδιαίτερες ταυτότητές τους. Αυτές τις αρχές χρειάζεται να τις προσυπογράψουν όλοι, σαν ένα είδους συμβολαίου, ώστε όλοι να ζουν σε μια κοινωνία κι όχι σε γκέτο. Η μόνη ιδιαίτερη ταυτότητα η οποία δεν μπορεί να γίνει δεκτή στις ανθρώπινες κοινωνίες, είναι όποια ταυτότητα κηρύττει το μίσος για όσους διαφέρουν από αυτήν. Εδώ χρειάζεται μια διευκρίνιση. Απέναντι στον άνθρωπο ο οποίος ασπάζεται το μίσος προς τους άλλους, οι Χριστιανοί οφείλουν αγάπη, όπως σε κάθε άνθρωπο. Μάλιστα, είναι σημαντικό αν οι πιστοί κατορθώσουν να τον μεταπείσουν, δηλαδή να τον απελευθερώσουν από το κακό στο οποίο ο ίδιος έχει παραδώσει τον εαυτό του. Αλλά παράλληλα θα πρέπει να κάνουν σαφές ότι η στάση του αυτή είναι απολύτως απαράδεκτη, διότι αποτελεί απόλυτη άρνηση της ανθρώπινης κοινωνίας.

Παπαθανασίου Αθ. & Κουκουνάρας Λιάγκης Μ. (2020). *Ζητήματα Χριστιανικής Ηθικής*, Γ' Εκκλ/κών Λυκείων, σ. 51.